

SİNASOS/MUSTAFAPAŞA KONUTLARINDA BOZULMALAR

Dr. Öğr. Üyesi Bilge YILDIRIM GÖNÜL*
Öğr. Gör. Rabia Sevda DEMİRKOL**

Başvuru: 02.11.2018
Kabul: 06.01.2019

Öz

Mübadeleden önce Rumların yaşamında önemli bir yere sahip olan Sinasos, bugünkü adıyla Mustafapaşa, sahip olduğu doğal ve kültürel miraslardan dolayı Kapadokya bölgesi için tarih boyunca önemini koruyan bir yerleşim olmuştur. Günümüzde yerellik anlayışına uygun nitelikte homojen yapısını koruyan mimari dokuya, konutlar hâkimdir. Bu yapıların bir bölümü terk edilmiş ve harap durumdadır. Özgün işlevini sürdüren konutların yanı sıra işlevsel değişimlerin söz konusu olduğu yapılar da bulunmaktadır. Zaman içinde ortaya çıkan toplumsal gelişmeler, mekânsal beklentilerin artmasına ve konutlarda değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Özgün veya yeni bir işlevle kullanımı devam eden Sinasos konutlarında ortaya çıkan değişimlerin neden olduğu bozulmaları ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışma, kültürel mirası korumaya yönelik tehditlere dikkat çekmeyi hedeflemektedir. Çalışmada: tarihsel sürecine ilişkin genel bilgilerin yer aldığı Sinasos/Mustafapaşa'da konutların mimari özelliklerinin yanı sıra yapısal ve mekânsal bozulmalarla işlevsel değişimler konularında detaylı bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kapadokya, Sinasos, Mustafapaşa, kültürel miras, konut, koruma, bozulma

Deformation of the Houses in Synasos/Mustafapasa**Abstract**

Synasos is a settlement, part of Cappadocia region, which referred as Mustafapaşa today; and had been an important place for the Rums throughout the history, with its natural and cultural heritage, and maintained its importance until the population exchange. The houses are the main objects of the architectural texture, which protect the homogeneous structure, and making the area suitable for the locality approach of today. Some of these structures are desolated and dilapidated. Some of them continue their authentic functions where some structures' functions are changed. The social development in time is the reason of the increase expectation of the places and this caused some changes on the houses. The aim of this work is to attend reasons of deformation and the variations of Synasos houses, which have their authentic functions or

* Başlıca yazar, Beykent Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü, bilgeyildirimgonul@gmail.com, ORCID: 0000 0001 6286 1760

** İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul Gelişim Meslek Yüksek Okulu, İç Mekân Tasarımı Programı, r.sevdaemirkoll@gmail.com, ORCID: 0000 0002 3524 1977

the changed ones and also to attend threats of conservation the cultural heritage. This work, gives general information about the historical process of Synasos/Mustafapaşa, and also tries to give the details about architectural features of the houses together with deformations and changes in both structural and spatial aspects.

Keywords: Cappadocia, Synasos, Mustafapaşa, cultural heritage, the houses, conservation, deformation

1. Giriş

Türkiye, doğal ve kültürel miras bakımından zengin bir ülkedir. Bu zenginliğin sayısal bir değere karşılık gelmesinin yanı sıra geçmişte farklı kültürlerin yaşanmışlığından da kaynaklandığı pek çok yerleşim bulunmaktadır. Kapadokya da bunlardan biridir. Elverişli tarım alanları ve zengin maden yatakları nedeniyle bölgede tarih boyunca yerleşildiği bilinir. Gerek doğal gerekse kültürel miras bakımından zengin olan Kapadokya sadece Türkiye değil, tüm dünya için önemli bir bölgedir. Türkiye’de benzer coğrafik oluşumlara sahip Kapadokya dışında Van, Erzurum, Konya, Manisa ve Afyon’da da peri bacaları bulunur. Yöre halklarının deyimiyle Kuladokya, Vanodokya gibi tanımlamalarla, ismine gönderme yapılan Kapadokya’nın ününe dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Diğer yandan, doğal ve kültürel varlıklar açısından bölgenin 1985 yılından itibaren UNESCO dünya mirası listesine kayıtlı olması, Kapadokya’nın uluslararası açıdan önemine işaret eder. Kapadokya’nın kültür ve turizm açısından korunmasını gerektiren bu durum, gerek doğal gerekse yapılı çevreyi tehdit eden unsurlara dikkat çekmeyi gerektirir. Bu düşünce ışığında yapılı çevreyi konu alan bu çalışma, Sinasos (bugünkü adıyla Mustafapaşa) konutlarındaki bozulmaları ortaya koymaya yöneliktir.

2. Kapadokya’da Önemli Bir Yerleşim: Sinasos/Mustafapaşa

Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesine bağlı bir yerleşim olan Mustafapaşa; volkanik bir tuf platosu üzerinde yer alan tepeler ve aralarındaki vadilerle şekillenmiştir. Yerleşimdeki sivil mimari örneklerin yanı sıra köprü, çeşme, kilise, cami, medrese, umumi hamam, kızlar okulu, erkekler okulu, kütüphane, vergi dairesi, başkanın ofisi, otel, eczane, han, muhtarlık, ihtiyarlar heyeti evi başlıca tarihi yapılarıdır. Sinasos’un yapı stokundaki bu zenginlik, yerleşimin tarihsel perspektifine ışık tutar.

1924 tarihinde imzalanan Lozan antlaşmasında kabul edilen mübadele sözleşmesi, Sinasos’un tarihsel ve toplumsal yaşamında önemli bir rol oynamıştır. Aynı tarihte Rumlar tarafından hazırlanan yerleşim planı incelendiğinde, Mustafapaşa’nın bugünkü sınırlarına o dönemde ulaşılmış olduğu görülmektedir (Arhelos, 1924, s.7). Mübadeleden önce yerli halkın %80’i

Rumlardan, %20'si Türklerden oluşan Sinasos, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan gelişmiş bir yerleşimdir. Geçmişte yerleşimin dini/etnik yapısındaki bu çeşitliliğin izlerine bugün de Mustafapaşa konutlarında rastlamak mümkündür (Fot. 1, Fot. 2). Mübadeleden sonra Rumların terk ettiği bölgeye Selanik'ten gelen Türklerin yerleşmesiyle demografik yapı farklılaşmıştır. Böylelikle, Sinasoslu yerli halk ile Selanikli mühacir halk yerleşimin yeni nüfusunu oluşturmuştur. Her ikisi de Müslüman ve Türk olmasına rağmen kültürel açıdan birbirinden farklı gruplardır. Rumların terkettiği konutlar öncelikle savaş ortamındaki yerli halk tarafından paylaşılmış, ardından kalanlara da Selanik'ten gelen Türkler yerleştirilmiştir. Her iki kesim de ihtiyaç sahibidir. Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi, Sinasos'ta da gelir sağlamak amacıyla yapı malzemelerinin satışı savaşın harap ettiği konutlardaki bozulmaları arttırmıştır.

Fot. 1. Mustafapaşa'da Sinasos'lu Rumlara ait bir konut (Yıldırım Gönül Arşivi, 2014)

Fot. 2. Mustafapaşa'da Sinasos'lu Türklerle ait bir konut (Yıldırım Gönül Arşivi, 2014)

Mübadele, döneminde etkili olduğu kadar, Mustafapaşa konutlarındaki izleri bugün de çeşitli biçimlerde gözlenen bir olaydır. Sinasoslu Rumların yemek kültüründe yerleşik bir özelliğe sahip olan tandır ve şarabın, konutlarda yapı programına girerek, mekân oluşumuna etki ettiği anlaşılmaktadır. Mustafapaşa'daki konutlarda yer alan ve Sinasoslu Rumlardan kalan ikona nişinin yanı sıra duvar ve tavan bezemeleri kimi zaman iç mekân kimliğinde baskın unsurlar oluşturmaktadır. 2000 yılı verilerine göre, Mustafapaşa'da halkın yarısı mübadil ailelerin devamı kuşaklardan oluşmaktadır (Mustafapaşa-Sinasos Mevcut Durum Raporu ve Eylem Planı, 2005). Bugün de aynı kuşakların devamı fertlerin sözlü anlatımları göstermektedir ki; mübadele Mustafapaşa'nın kentsel, toplumsal ve mekânsal belleğinde derin izler bırakmıştır.

3. Sinasos/Mustafapaşa Konutlarının Mimari Özellikleri

Tüm Kapadokya'da olduğu gibi, Mustafapaşa'da da ilk süreçte kayalara oyulmuş yeraltı konutları görülmektedir. Kapadokya'da kayaya oyulmuş olan yapıların bir kısmı güvenlik, bir kısmı da inzivaya çekilme amaçlı yapılmıştır (Eceoğlu, 2011, s.237). Zamanla, mevcut oyma birimin iki yanına ve arkasına başka birimlerin eklenmesiyle konutlarda boyutlar büyüyebilmiştir. Oyma sistemin ardından gelişen bir tür olarak, hem oyma hem de yığma sistemin bir arada kullanıldığı yapılar görülür. Genellikle yamaç sırtlarına dayandırılmış karma sistemdeki bu konutlarda yarı bağımsız nitelikteki yığma birimler mütevazî boyutlardadır. Ardından, Sinasos'ta 19. yüzyıl sonlarında yaygınlaşmaya başlayan ve kayalardan tamamen bağımsız olarak gelişen bir yapılaşma türü olan yığma sistem yapıların, oyma ve karma sistem yapılarla oranla çoğunlukta olduğu görülmektedir. Yerel taş malzemenin kullanıldığı yığma sistemli yapıların, Ürgüp'teki Abraham Baba Loncasına bağlı ustalar tarafından inşa edildiği bilinmektedir (Roides, 1924, s.59). Tek birimli, avlu merkezli sofasız, iç ve orta sofalı olmak üzere dört tipe ayrılan Sinasos konutlarında iç sofalı plan tipine sahip olanların nitelikli yapılar olduğu söylenebilir (Yıldırım, 2004).

Genellikle iki katlı olan konutlarda, katların kullanımı mevsimlere, mahremiyet duygusuna ya da işlev-mekân ilişkisine göre ayrışabilmektedir. Az açıklıklı yapısıyla konutlarda mahremiyetin yanı sıra hava şartlarına karşı korunaklı konumdaki zemin katlarda kış ayları, cephedeki açıklıkların arttığı üst katlarda ise yaz ayları yaşam için daha elverişli olmaktadır. Süslemelerin yoğun olduğu üst katların aksine alt katlarda mekânlar daha sade ve gösterişsizdir. Temel ihtiyaçların karşılandığı odalar ve sofanın ilişkisi üst katların biçimlenişinde üretime dönük işlevlerle mutfak, kiler, şirahane (şaraphane), dam, samanlık avlu, tuvalet ve eyvan gibi hizmet mekânlarının ilişkisi ise alt katların biçimlenişinde etkili olmuştur. Ekonomik hayatın bir parçası olan Sinasos konutlarında yaz aylarında kullanılan yaz mutfağı (tandır evi), ortasında bir tandırın yer aldığı, yemek hazırlama, bulaşık yıkama gibi eylemleri barındıran, genelde tonozlu eyvan şeklinde yarı açık bir mekândır. Kış mutfağı

ise (himoniko), kış aylarında hem mutfak hem oturma odası olarak kullanıldığı için, “kış odası” olarak da adlandırılır (Yıldırım, 2004, s.45).

Genellikle taştan yapılmış süslemeli merdivenlerle (Fot. 3) avludan çıkılan üst katlardaki odalar ve sofa (Fot. 4 ve Fot. 5) iç mekân kimliği açısından zengin unsurlar içerir. Kimi zaman konukların da ağırlandığı, günlük işlerin yapıldığı sofada raf, niş, lambalık, sedir gibi elemanlar yer alırken yüklük ve gusulhane bulunmaz. Genellikle kemerli pencereleriyle sofalar konutun diğer odalarına göre daha büyüktür ve zengin süslemelere sahiptir. Sinasos konutlarında odaların girişindeki pabuçluk, ahşap ya da taştan yapılmış sedirler, yüklük, bazılarında gusulhane, duvarlardaki nişler, ahşap dolaplar ve ocak iç mekânlardaki karakteristik donatılardır. Odalardan daha konforlu ve gösterişli olanı misafirlerin ağırlandığı başoda olarak planlanmıştır. Konutlarda belirli bir yerde konumlanmamış olsa da Sinasoslu Rumların ibadet için kullandıkları ikona nişleri bulunmaktadır.

Fot. 3. Mustafapaşa konutlarında avludan çıkılan merdiven örnekleri (Yıldırım Gönül Arşivi, 2014)

Fot. 4. Mustafapaşa konutlarında sofa (Yıldırım Gönül Arşivi, 2014)

Fot. 5. Mustafapaşa konutlarında oda (Yıldırım Gönül Arşivi, 2014)

Taşın doğal renginin egemen olduğu konutlarda bezemeli çatı ve kat silmeleri, kemer dizileri, tepe pencereleri, çörtlenler, konsollar, balkonlar ve çıkmalar cepheye hareket kazandıran unsurlardır (Fot. 6). İç sofalı plan tipinde bezemeli kemerli pencereler ve balkonlarla sonlanan sofalar, düz atkılı pencerelere sahip her iki yandaki odalardan ayrışarak bol açıklıklı üst kat cephesinde simetri oluşturmuştur. Genellikle bezemeli kemerler içine oturtulan birbirinden farklı ahşap kapılar cephe kimliğinde etkilidir.

Fot. 6. Mustafapaşa konutlarında cephe örnekleri (Demirkol Arşivi, 2015)

Mustafapaşa konutlarında süsleme gerek cephe, gerekse iç mekân kimliğinde etkili bir unsurdur. Taş, maden ve ahşap malzemenin kullanıldığı süslemeler geometrik, bitkisel, figürlü ve kaligrafik olarak dört başlıkta incelenebilir (Davulcu, 2014, s.57). Kolaylıkla şekillenen yöresel taş malzemenin kullanıldığı süslemelerle Mustafapaşa konutları oldukça gösterişlidir ve karakteristiktir (Fot. 7).

Fot. 7. Mustafapaşa konutlarında taşın işlenerek elde edildiği motif örnekleri (Yıldırım Gönül Arşivi, 2014)

Ahşaptan yapılmış süslemeler ise; iç mekânda kapılar, gömme dolaplar, yüklük, pabuçluk gibi donatılarda ya da düz örtülü tavanlarda göbekte yer almaktadır (Fot. 8-1, Fot. 8-2). Ayrıca düz örtülü ahşap tavanlarda duvar-tavan birleşimini süsleyen bitki motifleri mekânda yatay bir çizgi oluşturmuştur. Taştan yapılmış düz ya da tonozlu tavanların bitimindeki kemerler ve

duvarlardaki nişler zengin motiflerle bezenmiş yapıdadır. Üst katlarda odaların duvarlarındaki dairesel kesitli nişlerde ya da duvar yüzeylerinde, dini ve sosyal yaşama dair sahneler resmedilmiştir (Fot. 8-3). Avrupa etkisi altındaki bu resimler, konutlardaki etnik değişimin göstergelerinden biri olarak, mübadeleden önce gayrimüslimlerin (Rumların) Sinasos'daki yaşamına dair izler barındırmaktadır.

Fot. 8. Mustafapaşa konutlarında iç mekân süslemelerinden örnekler:
Soldan sağa 1-Ahşap tavan göbeği, 2-Ahşap kapı, 3-Avrupa etkisi altındaki duvar resimleri
(Yıldırım Gönül Arşivi, 2014)

Organik yerleşim dokusuna sahip bölgenin genelinde olduğu gibi, Mustafapaşa'da da konutlar tasarım ve yapım ilkeleri açısından iklimsel ve topoğrafik verilere uyumludur. Yüksek avlu duvarlarının çevrelediği gelişigüzel biçimlenmiş, dar ve kimi zaman çıkmaz sokaklar iklim kontrolü sağlamaktadır. Aynı şekilde yapıların cephelerindeki açıklıkların az miktarda ve küçük oluşu da iklimsel nedenlere dayanmaktadır. Yörenin temel yapı malzemesi olan taş iyi bir yalıtıktır. Sinasos bölgesindeki konutlarda ilk yapıldıkları dönemde ısınma problemlerine çözüm olan tandırların yerini zaman içinde sobalar ya da kalorifer sistemleri almıştır.

4. Sinasos/Mustafapaşa Konutlarında Bozulmalar

Geleneksel dünyadaki tasarımcıların mimari pratiğe bağlı konut inşa etme geleneğinin yitirildiğine dikkat çeken Tanyeli, yaşam şartlarının değiştiğine vurgu yaparak, geleneksel konutlarda yaşamın artık kolay olmadığını dile getirmektedir (Tanyeli, 2015). Bu yüzden geleneksel konutlar terkedilmekte ya da günümüz yaşam anlayışına adapte olmaya çalışırken ortaya çıkan değişimlerin etkisiyle onları korumak zorlaşmaktadır.

Yapılar var oldukları sürece toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerine paralel olarak mimari açıdan da değişime uğramaktadır.

Geleneksel konutlardaki bu değişimler; eskime ve bozulmaların yanı sıra kullanıcıdan kaynaklanan mekânsal ya da yapısal müdahalelerin etkisiyle fiziksel ya da işlevsel nitelikte olabilir. Fiziksel değişimler; eklemleme, genişleme/daralma, bölünme, dönüşüm, iptal ve bunların çoklu/çok yönlü uygulamaları niteliğinde oluşabilir. İşlevsel değişimler ise, geleneksel konutlar özgün işlevini sürdürdüğünde mekân ölçeğinde ya da yeni işlevle kullanıldığında yapı ölçeğinde gerçekleşebilmektedir (Yıldırım Gönül, 2018). Geleneksel konutlarda işlevsel değişimler fiziksel değişimlere neden olabilmektedir.

Sinasos konutları geleneksel yöntemlerle inşa edilmiş fiziksel ömürleri oldukça uzun yapılardır. Önceleri yerel koşullar ışığında üretim odaklı barınma eylemine yönelik tasarlanmış bu yapılar, bugün küreselleşme/küyerelleşmenin etkisinde çağa ayak uydurma çabasıyla gelişen mekânsal beklentilerin hedefi haline gelmiştir. Bu şartlar altında günümüz yaşam anlayışına adapte olmakta zorlanan Sinasos konutlarında ortaya çıkan değişimler, yapısal ve mekânsal bozulmalara yol açmaktadır.

4.1. Yapısal Bozulmalar

Mustafapaşa konutlarında strüktür ve malzemeye ilişkin yapısal bozulmalar doğal olayların yanı sıra bakımsızlık, terk ve eskimenin de etkisiyle ortaya çıkabilmektedir. Yapılarda fiziksel açıdan yıpranmışlığa neden olan bu bozulmalar; yöresel taş malzemede yüzey kayıpları, oyuklanmalar, parça kopması veya çatlaklar şeklinde oluşabilir. Yağmur ve rüzgarın etkisiyle ıslanıp kuruyan taş yüzeyler aşınarak oyuklanmalara ve parça kopmalarına neden olmaktadır. Zamanla yüzeylerdeki bu kayıpların artmasıyla bozulma alanı genişleyerek taşın kesiti küçüldüğünde yapılarda strüktürel sorunlar ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan, yer sarsıntılarının neden olduğu doğal ya da mekânik etkilerle oluşan kılcal ve yapısal çatlaklar da yapısal bozulmalara yol açmaktadır. Bütün bu yapısal bozulmaların artmasıyla Mustafapaşa'da yok olmak üzere olan konutlara rastlanmaktadır (Fot. 9).

Fot. 9. Mustafapaşa'da büyük bölümü yıkılmış olan Doktor Sarandis P. Arhaleos'un Evinin ayakta kalan bölümü (Sol-Balta, 2007, sf.136; Sağ-Yıldırım Gönül Arşivi, 2014)

4.2. Mekânsal Bozulmalar

Mustafapaşa'da kullanımı devam eden konutlar, kullanıcıdan kaynaklanan müdahalelerle günümüz şartlarına adapte olmaya çalışmaktadır. Bu adaptasyonu gerçekleştiremeyen konutlarda ise, bakımsızlık ve terkten kaynaklanan mekânsal ve yapısal bozulmalar ortaya çıkmaktadır (Fot. 10). Diğer yandan, sağlıklı bir adaptasyon süreci geçirmeyen konutlarda yaşam zorlaştıkça iç mekânlarda niteliksiz kullanımdan kaynaklanan mekânsal bozulmalar ortaya çıkmaktadır. Geleneksel konutlarda yatma, oturma, depolama vb. eylemlerin bir arada yer aldığı odalar, çok işlevli kullanımını günümüz şartlarına uygun mobilyalarla sürdürürken mekânsal ve donatısal uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır (Fot. 12). Çoğu zaman kullanıcıların sosyal ve ekonomik durumuna uyumlu, estetik ve beğeni anlayışını yansıtan isteğe bağlı bu yaklaşımlar konutlarda kullanıcı ile mekân arasındaki ilişkiyi güçlendirerek aidiyet duygusunu artırmakla beraber, Sinasos konutlarının mimari biçimlenişine aykırı düzenler ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra konutların sürdürülebilir nitelikte korunabilmesi için ihtiyaç olan mekânsal konfora yönelik müdahaleler de söz konusudur. Eskiden ısınmak için kullanılan ocakların yerini alan kalorifer sistemleri bunlardan biridir (Fot. 11). Sonuçta, isteğe ya da ihtiyaca bağlı her türlü müdahalenin konutlarda geri dönülebilir nitelikte uygulamalar olmasına özen gösterilmelidir.

Fot. 10. Bakımsızlık ve terkten kaynaklanan mekânsal ve yapısal bozulmalar (Yıldırım Gönül Arşivi, 2014)

Fot. 11. Mekânsal konfora yönelik bir eklemleme-kalorifer (URL 1)

Fot. 12. Odalarda niteliksiz kullanımdan kaynaklanan mekânsal ve donatısal uyumsuzluk örnekleri (Sol-Yıldırım Gönül Arşivi, 2014; Sağ- Demirkol Arşivi, 2015)

Konutların el değiştirmesiyle zamanla yok olan aidiyet duygusu, sahip çıkılmayan konutlardaki harabiyeti artıran bir diğer unsurdur. Sıklıkla el değiştiren yapılarda her yeni kullanıcının gerçekleştirdiği müdahalelerle geleneksel konutlarda değişim artmaktadır. Zaman içinde bu durum Sinasos konutlarında bilgiye ulaşmak açısından engel oluşturmaktadır. Mübadeleden sonra Yunanistan'dan gelen Türklerin yerleştirildiği Sinasos'taki konutlarda, Rumların konut geleneğine göre yer verdikleri sırahane (şaraphane) ve ibadetlerinin gereği olan ikona nişlerinin iptal edilmesi ve harabiyetten dolayı silinmek üzere olan duvarlardaki resimlerin yer yer üstlerinin boyanması ile ortaya çıkan bozulmalar, Mustafapaşa konutlarında kültürel ve mekânsal belleğin yitirilmesine neden olmaktadır (Fot. 13). Sinasos gibi Anadolu'da Rumların etkin olduğu pek çok yerleşimde, aynı konutta etnik/dinsel açıdan iki farklı toplumun ardıl zaman dilimleri içindeki davranışlarının mekânsal etkileri açısından mübadele geleneksel konutlarda etkili olmuş tarihi bir olaydır (Gönül, 2013). Mübadelenin ardından ilerleyen süreçte de aynı toplumun fertleri arasında el değiştiren Mustafapaşa konutlarında değişim yaşanmaya devam etmiştir.

Fot. 13. Sinasos konutlarında iç mekânda niteliksiz kullanım ve bakımsızlıktan dolayı belleğin yitirilişi (Yıldırım Gönül Arşivi, 2014)

Tarihi yapılarda kullanıcıdan kaynaklanan müdahaleler iç mekânlarda olduğu kadar konutların cephelerinde de değer kaybı oluşturmaktadır. Cephede konutlara girilen büyük ve gösterişli kapılar korunurken, yanında hayvanların kullandığı alçak ve küçük kapılar çoğu yapıda iptal edilmiştir (Fot. 14-1). Giriş kapılarında olduğu gibi cephede izleri korunan bir diğer iptal uygulamaları pencerelerde gerçekleşmiştir (Fot. 14-2). Geri dönülebilir nitelikteki bu uygulamalar, Mustafapaşa konutlarında yerli halkın yaşam biçimindeki değişimin yansımalarıdır.

Fot. 14. Sinasos konutlarında cephedeki iptal uygulamaları:
Soldan sağa 1-Avluya girilen küçük kapıların iptali, 2-Pencerelerin iptali
(Yıldırım Gönül Arşivi, 2014)

4.3. İşlevsel Değişimler

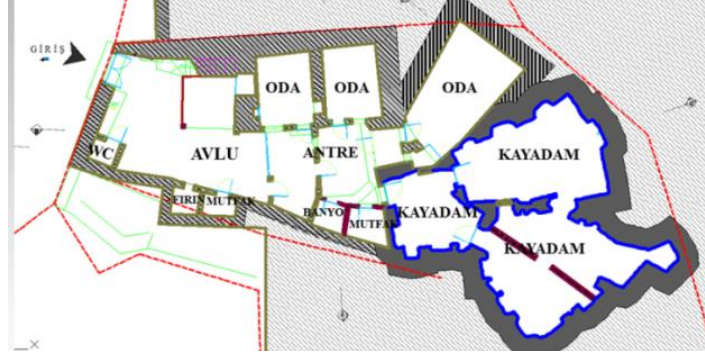
Oldukça sağlam yapılı bir malzeme olan yöresel taştan inşa edilmiş Sinasos Konutlarının fiziksel ömürleri işlevsel ömürlerinden uzundur. Toplumsal gelişmelerin ışığında bu yapılar konut olarak kullanıldığı sürece mekân ölçeğinde, konut olarak kullanımı sona erdiğinde ise yapı ölçeğinde işlevsel değişimlere uğramaktadır. Mekân ya da yapı ölçeğindeki bu işlevsel değişimler, kullanıcının ya da tasarımcının kararına bağlı olarak gerçekleşebilir.

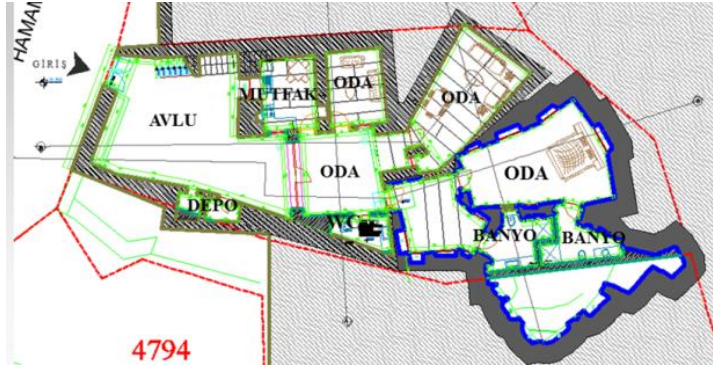
Fot. 15. Duvar içine gömülmüş yüklük adı verilen gömme dolapların günümüze uyarlanması
(Demirkol Arşivi, 2015)

Mekân ölçeğinde işlevsel değişimlerin yaşanması açısından mübadele, Sinasos konutlarında süreç içinde etkisini sürdüren önemli bir olaydır. Kullanıcı değişiminin gerçekleştiği mübadeleden sonra Rumlardan kalan konutlarda dini ve etnik temele dayalı mekânsal unsurlar önemini yitirmiştir. Daha sonraki süreçte de aynı kültürün devamı kuşakların mekânsal beklentilerinin artması, konutlarda değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin; odalarda yüklük görevi gören gömme dolapların önemini yitirerek basit bir kullanıcı müdahalesi sonucunda günümüze uyarlanması oldukça dikkat çekicidir (Fot. 15).

Buna benzer nitelikte, Sinasos konutlarında işlevsiz kalan ya da işlevi değişen mekân ve donatıların yanı sıra bazı işlevlerin de kaybolduğu görülmektedir. Geçim kaynaklarının ve yaşam biçiminin değişmesiyle samanlık, kümes, şaraphane, kiler gibi mekânlar işlevini yitirirken, kış mutfağı, yaz mutfağı gibi kullanımlar da ortadan kalkmıştır. Mevcut mekânlar kullanıcının ihtiyacına yönelik işlevsel değişimlerle kullanımını sürdürmektedir. Daha ziyade avlu ve avluda yer alan hizmet mekânlarında ortaya çıkan bu değişimlerden birine örnek olarak; Recep Meşe Evinin restorasyonunda tasarımcı yaz mutfağı ve fırın mekânını birleştirerek geniş bir alan elde etmiştir. Geleneksel konutların avlularında yer alan tuvalet mekânları artık kabul görmediğinden tamamen kaldırılarak, yapının içine ebeveynlerin ve evin ortak kullanımına yönelik planlanan iki ayrı tuvalet mekânı eklenmiştir (Şekil 1, Şekil 2).

Şekil 1. Recep Meşe Evi-Restorasyon öncesi (Kabaltı Mimarlık arşivi, 2015)

Şekil 2. Recep Meşe Evi-Restorasyon sonrası (Kabaltı Mimarlık arşivi, 2015)

Yapı ölçeğinde işlevsel değişim olarak, yeniden işlevlendirme kavramı ile tarihi yapıların sürdürülebilir bir yaklaşımla korunması için kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır. Son yıllarda hızla gelişen kültür ve doğa turizmi açısından Kapadokya bölgesi yatırımcılara önemli fırsatlar sunmaktadır. Buna bağlı olarak, bölgede önemli bir yerleşim merkezi olan Mustafapaşa'da konutların konaklamaya yönelik işlevlerle kullanılması oldukça yaygın bir

uygulamadır. Otel ve/veya pansiyon olarak kullanımını sürdüren Sinasos Konutları küresel-yerelleşme veya glocalisation olarak da bilinen küre-yerelleşme odağında, otantiklik anlayışı üzerinden kullanıcının ilgisini çekmektedir. Ancak turizm sektörünün var olanla yetinmeyerek, konforu arttırmaya yönelik bir eğilimle büyümeyi hedefleyen yapısı, zaman zaman doğal ve kültürel mirasımızı tehdit eden bir unsur haline gelmektedir. Yapılarda kaya içine oyulan mekânların yanı sıra dışarıdan bakıldığında da görülebilen nitelikteki kütsel eklemlemelerin kontrolünde güçlükler yaşanmaktadır (Fot. 16). Tüketim kültürünü hedef alan bu yaklaşımla bölgedeki yerleşimlerde kontrolünü kaybeden turistik yapılaşmalar tarihi çevre ve yapılarda büyük hasarlara yol açabilmektedir. Hatta son zamanlardaki denetimlerde fark edilerek yıkımı gerçekleştirilen pek çok kaçak yapılaşma ortaya çıkmıştır (Fot. 17). Kaçak yapıların ortadan kaldırılması ile kentsel bir sorun yok olurken, doğal çevreyi tehdit eden bir başka sorun oluşmuştur. Yıkımlardan sonra Aşk Vadisine ve Kılıçlar Vadisine dökülen hafriyatlar yığınlar halinde beklemektedir.

Fot. 16. Otel olarak kullanılan yapının çatı eklemlemesi (URL 2)

Fot. 17. Kaçak yapılaşmalara bir örnek (URL 3)

Sinasos'taki konutlarda turizm odaklı işlevsel değişimler bir yandan koruma açısından risk oluşturan müdahalelere yol açarken, bir yandan da mekânsal kimlik sorunsalının yaşandığı günümüzde, yerel ve nitelikli yaşamı değerli kılan farkındalıklara yol açtığı düşünüldüğünde koruma açısından bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Bu fırsatın iyi değerlendirilmesi için yapılardaki işlev değişikliği sağlıklı kararlarla gerçekleştirilmeli, tüketime yönelik ticari yaklaşımların etkisinde kalınmamalıdır. Tarihi yapılarda yeniden işlevlendirme ilkelerine göre, mekânsal potansiyeli aşan fiziksel müdahalelerden ve mimari karakteristiklere aykırı uygulamalardan kaçınılmalıdır. Sinasos'taki otellerin iç mekânlarında farklı tasarım yaklaşımları sergilenmektedir. Bazı otellerin kayaya oyulmuş odalarında mekânların doğası gereği var olan organik yapılanma, donatıların ve iç mekânların biçimlenmesinde etkili olmuştur (Fot. 18). Mevcut mekânsal yapı ile uyumlu bu tasarım anlayışının aksine yaklaşımlar da söz

konusudur. Örneğin; kayaya oyulmuş otel odalarında yapısal bir işleve sahip olmaksızın, tasarım arayışı içindeki oyma mekâna sonradan eklenen yerelle uyumlu formdaki mimari elemanlara da rastlanmaktadır (Fot. 19). Bunun yanı sıra tonozlu mekânların geometrik biçimlenmesinden faydalanarak bazı odalara eklenen ara katlar, kullanım alanını artırırken, diğer yandan mekânsal zorlamalara yol açmaktadır (Fot. 20). Mekânsal zorlamalara yol açan bir diğer uygulama örneği olarak, otel odalarındaki banyo ve tuvaletlerin durumundan söz edilebilir. Otel odalarına sonradan eklenmesi kaçınılmaz olan banyo ve tuvaletler bazı yapılarda mekânsal biçimlenmeye aykırı nitelikte kütleli ifade yaratan uygulamalar olarak dikkat çekicidir (Fot. 21).

Fot. 18. Kayaya oyulmuş bir otel odasında organik mekânsal biçimlenme (URL 4)

Fot. 19. Kayaya oyulmuş bir otel odasında sonradan eklenen yerelle uyumlu formdaki mimari elemanlar (URL 5)

Fot. 20. Otel odalarına ara kat eklenmesi (URL 6)

Fot. 21. Otel olarak kullanılan yapının çatı eklenmesi (URL 7)

5. Sonuç

Kapadokya bölgesinin yerel nitelikleri ile uyumlu yapıdaki bir yerleşim olan Mustafapaşa, büyük çoğunluğunu Sinasos'lu Rumların inşa ettiği konutların yanı sıra resmi, sağlık ve eğitim gibi alanlarda halkın kullanımına açık, nitelikli yapılar barındırmaktadır. Kültürel mirasımız açısından bölgede önemli bir potansiyel oluşturan bu yapıların bir bölümü terkedildiğinden harap durumdadır. Diğer bölümü ise, özgün veya yeni işlevlerle kullanımını sürdürmektedir. İşlevi ne olursa olsun, kullanılmaya devam eden konutlar

zaman içinde toplumların sosyal ve kültürel gelişime uygun biçimde artan mekânsal beklentilerin etkisinde kalmaktadır. Bunun sonucunda konutlarda dinamik yapılı bir adaptasyon süreci yaşanmaktadır. Bu süreçte kaçınılmaz hale gelen fiziksel ve/veya işlevsel değişimlerin etkisi ile konutlarda yapısal ve/veya mekânsal bozulmalar oluşmaktadır. Bozulmaların artmasıyla konutlarda telafisi mümkün olmayan zararlar ortaya çıkabilir. Bu yüzden işlev ne olursa olsun, koruma açısından yapılarda nitelikli kullanım esastır. Sinasos konutlarında isteğe ya da ihtiyaca bağlı olarak, kullanıcının çabasıyla gerçekleşen basit uygulamalar kimi zaman geriye dönülebilir nitelikte, kimi zaman da özgün izlerin yok olmasına neden olan büyük hasarlarla sonuçlanmaktadır. Bilinçten uzak uygulamaların yanı sıra bilinçli yaklaşımlarla tasarımcının kararı doğrultusunda ortaya çıkan yanlış uygulamalar da Mustafapaşa'daki yapılarda değer kaybı oluşturmaktadır. Değişen yaşam koşullarına ayak uydurma çabası içinde yeterince denetim sağlanamadığı takdirde moda yaklaşımlar, ticari kaygılar ve turizme dönük uygulamaların etkisiyle Sinasos konutlarını korumak zorlaşacaktır. Bu yüzden yapıların sağlıklı bir şekilde ayakta kalabilmesi için, onları sadece kullanmak değil, kullanırken korumaya yönelik önlemlerin de alınması gerekmektedir.

6. Kaynaklar

- ARHEALOS, I.S., 1924, *Sinasos of Cappadocia*, Athens.
- BALTA, E. (Ed.), 2007, *Sinasos: Mübadeleden Önce Bir Kapadokya Kasabası*, Bir Zamanlar Yayıncılık, İstanbul.
- DAVULCU, M., 2014, *Mustafapaşa (Sinasos) Kasabası Konut Kültürünün Halkbilimsel Açıdan İncelenmesi*, Bilim ve Kültür - Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, 02 (05), 46-73.
- ECEOĞLU, A., 2012, *Mimarisi ile Bir Tarih "Kapadokya"*, 1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri/16-19 Kasım 2011, Yrd. Doç. Dr. Adem Öger (Ed.), Cilt: 1, Nevşehir Üniversitesi Yayınları:2, Nevşehir, s.233-243
- GÖNÜL, B., 2013, *Mübadil Kentlerdeki Konutlarda Kullanıcı Değişimi: Ayrıcalık Örneği*, Mübadil Kentler: Türkiye, Müfide Pekin (Ed.), Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları, İstanbul, s.39-51
- , 2005, *Mustafapaşa-Sinasos Mevcut Durum Raporu ve Eylem Planı*.
- RODIES, S., *Sinasos Evleri*, Sinasos Tis Kappadokias, Agra Publications, Atina, 1924
- TANYELİ, U., 2015, *Geleneksel Bir Anadolu Evi Bugün Neden Aynen İnşa Edilemez?*, Ekoiq, 53, S:45-47

<http://ekoioq.com/geleneksel-bir-anadolu-evi-bugun-neden-aynen-insa-edilemez/> (22.06.2018)

YILDIRIM GÖNÜL, B., 2018, *Yerel Ölçekte Geleneksel Konutların Bugüne Adaptasyonu: Bademli-Kaleiçi Sokaktan Örnekler*, Yerel Ölçekte Geleneksel Konutların Korunması, Bilge Yıldırım Gönül (Ed.), Beykent Üniversitesi Yayını, İstanbul.

YILDIRIM Z. Ö., 2004, *Sinasos Yöresel Mimarisi ve 19.yy Batılılaşma Hareketlerinin Konut Mimarisine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü., İstanbul.

URL 1 : <https://pbs.twimg.com/media/Dp7uuj-XcAA5Nm2.jpg> (Erişim Tarihi: 12.12.2018)

URL 2: <https://www.kucukoteller.com.tr/milat-cave-hotel> (Erişim Tarihi: 12.12.2018)

URL 3: <http://www.karar.com/hayat-haberleri/peribacasinin-cigliklari-1018683#> (Erişim Tarihi: 12.12.2018)

URL 4: <https://static.laterooms.com/hotelphotos/laterooms/449981/gallery/jerve-ni-cave-hotel--100620161725310489-6.jpg> (Erişim Tarihi: 12.12.2018)

URL 5: <http://www.oteliletisim.com/resimler/safran-cave-hotel/buyuk/safran-cave-hotel-4.jpg> (Erişim Tarihi: 12.12.2018)

URL 6: <https://cdn2.neredekal.com/hotel/1/Tik/560x345/WJuv.jpg> (Erişim Tarihi: 12.12.2018)

URL 7: [https://img.otelz.com/s3/size\(500,450,pad,mc\)/turkiye/nevsehir/urgup/800x450/sinasos-cave-hotel-48350a.jpg](https://img.otelz.com/s3/size(500,450,pad,mc)/turkiye/nevsehir/urgup/800x450/sinasos-cave-hotel-48350a.jpg) (Erişim Tarihi: 12.12.2018)